

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

АГІЛЯР ТУКЛЕР ВІКТОРІЯ ВІЛЬЯМІВНА

УДК 373.2.015.3:159.923.3]:[793.7:316.66]

**ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІЙ ГРІ**

13.00.08 – дошкільна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
Беленька Ганна Володимирівна,
Київський університет імені
Бориса Грінченка,
завідувач кафедри дошкільної освіти
Педагогічного інституту Київського
університету імені Бориса Грінченка.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Семенов Олександр Сергійович,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
професор, завідувач кафедри
загальної педагогіки та дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук,
Довбня Софія Олегівна,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
доцент кафедри педагогіки і
психології дошкільної освіти
та дитячої творчості.

Захист дисертації відбудеться «20» жовтня 2020 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <http://www.ipv.org.ua> та у науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано «18» вересня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Гончар

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Динамічний розвиток сучасного суспільства зумовлює необхідність виховання самостійної та ініціативної особистості, яка здатна самореалізуватися у різних видах діяльності, адаптуватися до стрімких змін соціуму, висловлювати власні судження та втілювати ідеї, залучаючи до спільних дій інших. Означені базові якості особистості закладаються у період дошкільного дитинства і активно виховуються у продуктивних видах діяльності дитини, насамперед, – ігровій.

Напрями державної політики щодо виховання особистості та її базових якостей, зокрема – ініціативності, визначено у Законі України «Про освіту» (2017), «Про дошкільну освіту» (2001), «Про охорону дитинства» (2001), Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні (2012), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 (2013), Державному стандарті дошкільної освіти України. Для реалізації означених у державних документах завдань необхідно забезпечити якісну професійну підготовку вихователів, просвітницьку роботу з батьками, взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу з метою використання можливостей провідного виду діяльності як засобу виховання особистісних якостей дитини.

Проблема виховання ініціативності дітей дошкільного віку перебуває на перетині інтересів дошкільної педагогіки і дитячої психології. У психологічних джерелах вона розглядається науковцями як вагома передумова самоактуалізації дитини (Г. Балл, І. Бех, К. Карасьова, С. Кулачківська, В. Кузьменко, В. Котирло, С. Ладивір, О. Леонт'єв, А. Маслоу, Н. Непомнящая, Г. Олпорт, Т. Піроженко, Д. Усик, Е. Фромм, К. Юнг та ін.). У педагогічних дослідженнях (Ш. Амонашвілі, Л. Артемової, Н. Гавриш, Т. Поніманської та ін.) ініціативність висвітлюється як рушійна сила свідомої моральної поведінки особистості. Обґрунтування системи морального виховання дітей дошкільного віку в дитячому садку та сім'ї розглянуто у роботах Г. Беленької, Л. Іващенко, А. Карнаухової, О. Кошелівської, Л. Лохвицької, Т. Поніманської та ін.

Виховання ініціативності досліджується вченими з різних позицій, зокрема: формування пізнавальної діяльності (І. Головінова, В. Манько, О. Старинська); становлення ініціативності в діяльності (А. Паурене, С. Петухова, Л. Новікова); прояви ініціативи у навчанні, праці та грі (І. Плотнік); виховання ініціативності у колективній творчій діяльності (Г. Сорока), у навчально-творчій діяльності (О. Трошкін) та ін.

Безпосередньо ефективність ігрової діяльності у вихованні особистості підтверджена результатами дослідження вчених (Л. Виготський, О. Запорожець, Д. Ельконін). Наукові пошуки педагогів у галузі дошкільної педагогіки доводять вагомість ігрової діяльності у вихованні базових якостей, зокрема, ініціативності, у складі більшості провідних якостей (Г. Беленька, Л. Бурова, З. Гуріна, О. Кошелівська, Т. Поніманська, М. Савченко та ін.).

Науковці (Л.Артемова, А. Богуш, К. Карасьова, Н. Луцан, Т. Піроженко, В. Захарченко та ін.) суголосні в думці, що сюжетно-рольові ігри є одним із дієвих засобів виховного впливу на дітей дошкільного віку, оскільки у таких іграх найбільшою мірою створюються можливості діяти із власної ініціативи незалежно від дорослого. У дослідженнях зазначених науковців акцентується увага на сенситивності старшого дошкільного віку для виховання особистості в сюжетно-рольовій грі, психологічній сприйнятливості психіки дітей цієї вікової категорії до виховання ініціативності.

Водночас, незважаючи на багатоаспектність досліджень, проблема виховання ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі залишається недостатньо розробленою, про що свідчать наявні *суперечності* між:

- суспільною значущістю виховання ініціативності у молодого покоління, та недостатньою розробленістю теоретичного підґрунтя цього процесу;
- задекларованим у нормативно-правових документах спрямуванням освітнього процесу в закладах дошкільної освіти на виховання базових якостей особистості дитини, у тому числі ініціативності, та недосконалістю методичного інструментарію виховання означеної якості;
- визнанням надзвичайної ролі гри як засобу розвитку базових особистісних якостей, зокрема ініціативності, та мінімізацією ігрової діяльності в освітньому процесі закладів дошкільної освіти;

Актуальність проблеми, її теоретична і практична значущість, зазначені суперечності зумовили вибір теми дослідження: ***«Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі»***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складником наукової теми Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка «Нова стратегія підготовки педагога в умовах євроінтеграції» (реєстраційний номер № 0116U002963). Тема дисертації затверджена Вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 3 від 26.03.2015р.) та узгоджена рішенням Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол №3 від 28.04. 2015р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

На основі теоретичного аналізу наукових джерел уточнити сутність ключових понять «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі».

2. Розкрити потенціал сюжетно-рольової гри в контексті виховання ініціативності старших дошкільників.

3. Визначити критерії, показники й схарактеризувати рівні вихованості

ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження – процес виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – методика і педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні засади щодо загальних закономірностей розвитку особистості (І. Бех, Л. Божович, Є.Бондаревська, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв, А. Петровський, С. Рубінштейн та ін.); концептуальні положення філософії освіти (В. Андрущенко, Л. Губерський, А. Лопухівська, В. Огнев'юк та ін.); розкриття ініціативності як форми активності особистості (К. Абульханова-Славська, О. Погонін); обґрунтування сутності ініціативності у контексті творчого самовираження дошкільника (А. Богуш, Н. Гавриш); розгляд теорії ігрової діяльності, як важливого засобу виховання дітей дошкільного віку (Л. Артемова, О. Кошелівська, Т. Піроженко, Т. Поніманська); положення про суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу (Г.Беленька, О.Кононко, С. Ладивір); науковий доробок учених з проблеми забезпечення цілісного розвитку дитини в сюжетно-рольовій грі (Л. Артемова, К. Карасьова, В. Котирло, О. Кошелівська, Т. Піроженко).

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використано **методи**:

– *теоретичні*: аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури для уточнення базових понять, з'ясування стану виховання ініціативності дітей у практиці дошкільного виховання, обґрунтування методичних засад виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі;

– *емпіричні*: діагностичні (бесіди, опитування (анкетування, інтерв'ю), педагогічне спостереження) для визначення стану досліджуваної проблеми у закладах дошкільної освіти та сім'ї; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи), експертне оцінювання для визначення динаміки рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку на різних етапах дослідження та перевірки доцільності обґрунтованих методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі;

– *статистичні*: методи математичної статистики для опрацювання результатів експериментальних даних дослідження та порівняння їх із вихідними, критерій однорідності χ^2 для підтвердження достовірності отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* здійснено цілісне дослідження проблеми виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі, теоретично обґрунтовано методику виховання ініціативності дітей старшого

дошкільного віку на різних етапах сюжетно-рольової гри, складниками якої є когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний компоненти, відповідні педагогічні умови (створення динамічного ігрового розвивального середовища; систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації; побудова взаємодії між дорослими та дітьми на засадах партнерства у процесі сюжетно-рольової гри); визначено критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, соціально-комунікативний, творчо-дієвий) з відповідними показниками та схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку;

– *уточнено* сутність понять: «ініціативність дітей дошкільного віку» як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення самостійних вчинків, практичних дій; «виховання ініціативності дітей дошкільного віку» як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів з метою прояву особистістю внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних ідей, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних та самостійних вчинків; «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності.

– *подальшого* розвитку набули положення про виховання ініціативності старших дошкільників; форми і методи виховання ініціативності дітей засобами сюжетно-рольової гри в умовах закладу дошкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці та впровадженні в практику діяльності закладу дошкільної освіти методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі; інструментів діагностування рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Результати дослідження можуть бути використані у роботі вихователів закладів дошкільної освіти в процесі виховання дітей дошкільного віку, науковцями, викладачами закладів вищої освіти для підготовки фахівців зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта»; у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації вихователів; створенні навчально-методичних посібників та методичних рекомендацій для студентів, працівників закладів

Результати дисертаційного дослідження *впроваджено* в освітній процес закладів дошкільної освіти: ПНВК «ДНЗ-ЗНЗ «ЯМБ» м.Києва (довідка № 51 від 9.10.2017 р.), № 589 м. Києва (довідка № 16 від 22.11.2017 р.); № 590 м. Києва (довідка №28 від 22.11.2017 р.), «Барвінок» м. Бровари Київської області (довідка № 31 від 15.05.2019 р.), «Колосок» с. Алтинівка Кролевецького району Сумської області (довідка №16ОД від 10.11.2017 р.); № 34 м. Бердянська

Запорізької області (довідка № 137 від 19.12.2019 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні й практичні результати дисертації обговорювались на наукових і науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – «Тенденції і перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (Переяслав-Хмельницький, 2016); «Актуальні проблеми педагогічної освіти: Європейський і національний вимір» (Луцьк, 2016); «Сучасна наука: теорія і практика (Київ, 2016); «Педагогіка: традиції та інновації» (Запоріжжя, 2017); «Actual problems of science and – APSE 2017» (Budapest, Hungary, 2017); «Innovation sand modern pedagogical Prague, 2017); «Результати дослідження виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» (Запоріжжя, 2020); *всеукраїнських* – «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (Київ, 2016); «Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи» (Херсон, 2017); «Особистість у виховному просторі зростання: від дитинства до юності» (Київ, 2017); «Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи» (Запоріжжя, 2017) дослідження обговорювались на засіданнях Вченої ради та кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка.

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження висвітлено в 20 одноосібних публікаціях, з них: 8 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в зарубіжному періодичному виданні, 9 наукових праць у збірниках матеріалів конференцій, 2 публікації в інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (302 позиції, з них 12 іноземною мовою), 11 додатків на 38 сторінках. Загальний обсяг дисертації 284 сторінок, з них 199 сторінок основного тексту. Робота містить 12 таблиць, 9 рисунків, що охоплюють 23 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, теоретико-методичні основи, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів дослідження; наведено дані про практичне впровадження та апробацію результатів дослідження, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У *першому розділі* – «**Теоретичні основи виховання ініціативності в дошкільному віці**» – представлено традиційні та сучасні наукові підходи до визначення поняття виховання; на засадах теоретичного аналізу досліджуваної проблеми уточнено сутність та структуру ключових понять «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі»; розкрито потенціал сюжетно-рольової гри у контексті виховання

ініціативності старших дошкільників.

Завдяки дослідженню наукових підходів до виховання дітей у ХІХ столітті: еволюційно-біологізаторського (Г. Спенсер, Ш. Летурно, Дж.Сімпсон, А.Еспінас); психологічного (П.Монро), релігійного (К.Шмідт), соціологічного (К.Маркс, Ф.Енгельс) та ін. Визначено, що на попередніх етапах розвитку суспільства виховання розглядалося як процес передачі підростаючому поколінню необхідних для подальшого життя знань, умінь та навичок на основі наслідування зразків дорослого та оволодіння стандартними способами діяльності. У системі виховання радянської доби існувала проблема нереалізованості дитини, оскільки не повною мірою враховувалися можливості дошкільного періоду розвитку.

На основі аналізу праць сучасних психологів і педагогів (І. Бех, І.Зязюн, Г. Беленька, А.Богущ, Н.Гавриш, Н. Дятленко, О. Кононко, Т. Піроженко та ін.), законодавчого, наукового, програмно-методичного забезпечення дошкільної освіти з'ясовано, що виховання у сучасному суспільстві розглядається як процес взаємодії дорослого і дитини з метою розвитку особистості, забезпечення умов для її успішної соціалізації та самореалізації в соціумі. За свідченням науковців, саме таке виховання майбутнього покоління сприяє вихованню в особистості почуття власної цінності, розуміння з наймолодшого віку унікальності кожної людини, значущості діяльності та вміння конструктивно взаємодіяти з іншими, зокрема, виявляти ініціативність, проектувати власні дії та їх наслідки у спілкуванні з однолітками.

Науковці розглядають ініціативність у складі інших базових якостей, як-то: відповідальності (Г. Беленька), моральних якостей (О. Зайцева, Л. Іващенко, Л. Калуська, Л. Лохвицька), допитливості (Н. Гавриш), спостережливості (В. Рагозіна), самостійності (В. Маршицька, М. Савченко), міжособистісної злагоди (О. Остряньська), справедливості, чуйності, шанобливості (С. Васильєва, О. Полякова, Н. Шкляр), міжособистісного партнерства (С. Нечай), розвитку комунікативної творчості (А. Богущ, Н. Гавриш) та ін.

Здійснений огляд наукового доробку щодо психологічної сутності поняття «ініціативність дітей дошкільного віку» дозволив розглянути це поняття різноаспектно, а саме: як інтегровану якість особистості (О. Погоніна, Н. Плотнік та ін.), складову творчості (І.Бех, І. Біла, Л.Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, А. Запорожець, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, О.Семенов); вольову властивість особистості (Т. Піроженко, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Поліщук, О. Удіна); форму активності особистості (К. Абульханова-Славська, О. Погоніна, Н. Тертична).

Попри всю розмаїтість підходів до визначення ініціативності, науковці суголосні у тому, що ініціативність входить до структури особистості, здатна розвиватись в процесі педагогічного впливу та визначають даний феномен як інтегровану якість особистості, яка входить до компонентної складової інших якостей, є чинником самореалізації особистості, забезпечує стабільний розвиток самоактивності дитини та її здатності визначатися у життєвому просторі упродовж всього життя.

Теоретичний аналіз наукових джерел із проблеми дослідження дозволив уточнити поняття *«ініціативність дітей дошкільного віку»* як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних та самостійних вчинків, практичних дій.

«Виховання ініціативності дітей дошкільного віку» нами трактується як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів з метою прояву особистістю до прояву внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних замислів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних та самостійних вчинків в діяльності.

«Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» ми розглядаємо як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних та самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності.

Відмінність понять *«виховання ініціативності дітей дошкільного віку»* та *«виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі»* ми розуміємо у тому, що в сюжетно-рольовій грі існують природні умови для оптимального прояву ініціативності дітьми дошкільного віку, і виховання даної якості потребує опори на методи мотивації та заохочення, в той час як у інших видах діяльності акцент робиться на набуття знань і розвиток вольових якостей.

У наукових працях провідних дослідників ігрова діяльність визначається як невід'ємна складова життя дітей, відображення культури народу, ефективний метод та форма виховання особистості. Огляд сучасних теоретичних джерел у царині дошкільної педагогіки (Л. Артемова, Т. Поніманська, І. Рогальська, М. Савченко та ін.) дав можливість з'ясувати потенціал сюжетно-рольової гри у контексті виховання ініціативності старших дошкільників. Зокрема, підтверджено, що гра є оптимальним видом діяльності для виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку, а сюжетно-рольові ігри, своєю чергою, є ефективним засобом, формою та методом виховання дітей. У процесі сюжетно-рольових ігор діти природно і невимушено опановують комунікативними і соціальними звичками, відтворюють поведінку авторитетних дорослих, завдяки власній інтерпретації взаємозбагачуються своїми емоціями, почуттями, думками, виявляють самостійність й ініціативність.

Результати психолого-педагогічних досліджень доводять, що в період старшого дошкільного віку закладаються основи психічних процесів: формування провідних новоутворень психіки дітей, розвиток вольової сфери, оволодіння навичками та вміннями комунікації, становлення базових якостей в процесі ігрової діяльності, що свідчить про означений віковий період як оптимальний для виховання ініціативності в сюжетно-рольовій грі.

Шляхом теоретичного аналізу з'ясовано, що одне із завдань дошкільної

освіти України – виховання базових якостей особистості – співпадає з Європейськими тенденціями розбудови демократичного суспільства. Виходячи з цього, ми робимо припущення, що переймання зарубіжного досвіду щодо використання сюжетно-рольових ігор та ігрових технологій оптимізує освітній процес в Україні.

Водночас, встановлено, що запити батьків здебільшого спрямовані на раннє систематичне навчання. Як наслідок цього, сюжетно-рольові ігри заміщуються комп'ютерними іграми, дидактичними іграми, іграми-стратегіями, пріоритетними у закладах дошкільної освіти. Особливостями сучасних сюжетно-рольових ігор визнано: зниження ініціативності дітей в розігруванні сюжетів ігор, стереотипність сюжетів, зменшення їх тривалості у розпорядку дня закладів дошкільної установи.

Це може стати перепоною на шляху виховання базових якостей, призвести до гальмування психічних процесів, зниження творчої активності, виникнення труднощів у налагодженні комунікації, соціалізації у дошкільному віці.

Виходячи з цих позицій, виокремлено способи оптимізації стану сюжетно-рольових ігор в умовах ЗДО: створення розвивального та варіативного предметно-ігрового середовища, оволодіння ігровою компетентністю, опосередкований педагогічний супровід дітей, збагачення життєвого досвіду, налагодження позитивно-емоційної атмосфери у дитячому колективі. Окреслено проблеми, які визначають сучасні фахівці щодо застосування сюжетно-рольових ігор в закладах дошкільної освіти, а саме: удосконалення професійних вмінь та навичок в організації сюжетно-рольових ігор, підбір ефективних методів та прийомів педагогічного супроводу іграми дітей, забезпечення доброзичливих стосунків у спілкуванні педагога із дітьми, надання дітям можливості ініціативної поведінки та свободи вираження власних бажань, урізноманітнення сюжетів для розігрування.

У другому розділі – *«Методичне забезпечення виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі»* – проаналізовано програми навчання, розвитку та виховання дітей дошкільного віку у закладах дошкільної освіти, у яких відображено виховання базових якостей, зокрема ініціативності; висвітлено результати констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, визначено критерії та показники, схарактеризовано рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі; теоретично обґрунтовано методику та педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку на різних етапах сюжетно-рольової гри.

Шляхом контент-аналізу з'ясовано, що чинні програми навчання, розвитку та виховання дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти приділяють достатню увагу морально-духовному вихованню дітей дошкільного віку. Зокрема, Державним стандартом дошкільної освіти в Україні (БКДО, 2012 рік) передбачено виховання базових якостей дітей дошкільного віку. Завдання БКДО конкретизуються у Програмах розвитку дітей в закладах дошкільної

освіти. Станом на 2017-2018 навчальний рік МОНУ було рекомендовано для використання в ЗДО освітні програми («Впевнений старт» (2017), «Дитина» (2016), парціальні («Скарбниця моралі» (2014), «Вчимося жити разом» (2016), комплексні програми («Соняшник» (2014), «Стежина» (2014), «Світ дитинства» (2015), «Дитина в дошкільні роки» (2016)) та програми, які практикують впровадження європейських інноваційних технологій («Self-Esteem» (Поважаю себе), «Step by Step» (Крок за кроком)). Виявлено, що у чинних програмах визнається також позитивне виховне значення ігрової діяльності для дітей дошкільного віку.

Однак у багатьох програмах навчання, розвитку та виховання дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти недооцінюється значення виховання ініціативності, яка розглядається здебільшого не як самостійна базова якість, а в контексті таких якостей особистості, як самостійність, творчість, відповідальність тощо; недооцінюється значення такого виду ігрової діяльності, як сюжетно-рольові ігри.

Беручи до уваги дослідження І. Беха, нами було визначено такі структурні компоненти ініціативності: когнітивний, або пізнавальний (засвоєння та усвідомлення поняття ініціативності як якості особистості, її зовнішнє виявлення), емоційно-ціннісний (виявлення прагнень до ініціативності), поведінково-діяльнісний (активні та самостійні дії: внесення елементів новизни, наявність вольових зусиль, спрямованих на досягнення результату), на основі яких розроблено критерії вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

У відповідності до компонентної структури досліджуваного поняття розроблено критерії вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: *когнітивний, емоційно-ціннісний, соціально-комунікативний, творчо-дієвий*. Показниками *когнітивного* критерію є: наявність знань про ініціативність та її основні прояви; наявність уявлень про ігрову компетентність. Показники *емоційно-ціннісного* критерію: бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; наявність особистих пізнавальних інтересів. До показників *соціально-комунікативного* критерію відносяться: прагнення і вміння передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мові; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі. Показниками *творчо-дієвого* критерію є: внесення елементів новизни в тематику та сюжет гри; висування пропозицій щодо розвитку сюжету гри; прояв самостійності.

Згідно з програмою констатувального експерименту, окреслено такі напрями роботи: з дітьми експериментальної та контрольної груп, вихователями закладів дошкільної освіти, батьками, іншими представниками родин вихованців. На різних етапах дослідження взяли участь 388 дітей старшого дошкільного віку (168 ЕГ і 170 КГ), 412 батьків вихованців, 469 вихователів.

Для визначення рівнів вихованості ініціативності старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі було використано комплекс методів дослідження,

зокрема: цілеспрямоване спостереження за ігровою діяльністю дітей, анкетування батьків і вихователів, спостереження за діяльністю вихователів, індивідуальні бесіди, аналіз планів роботи вихователів, діагностична бесіда за картками.

Одержані за результатами констатувального експерименту дані дозволили визначити рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі: високий, середній, низький.

Високий рівень вихованості ініціативності характеризують: наявність у дитини старшого дошкільного віку ґрунтовних усвідомлених знань про ініціативність та основні її прояви; уявлень про ігрову компетентність; бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; наявність особистих пізнавальних інтересів; прагнення і вміння дитини передавати емоційний стан героя у міміці, жестах, рухах, мові; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі; орієнтація на реалізацію спільного задуму; здатність пояснити свою думку; опанування навичками ігрової компетентності; прагнення до отримання нових знань; внесення до тематики чи сюжету гри елементів новизни; нестандартний підхід до вибору предметів або їх заміників для гри.

Середній рівень вихованості ініціативності властивий дітям, які мають: не досить повні й не досить усвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви; часткові уявлення про ігрову компетентність; наявні ситуативні бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; часткові прагнення і вміння передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мові; епізодичний прояв самостійності в сюжеті гри. Діти цього рівня вміють спілкуватися та взаємодіяти у колективі, орієнтуються на реалізацію спільного задуму, однак не завжди здатні пояснити свою думку чи внести до тематики чи сюжету гри елементи новизни; не завжди висловлюють власну думку; мають ситуативні пізнавальні інтереси та захоплення; володіють ігровою компетентністю, разом з тим ситуативно виявляють нестандартний підхід у виборі предметів або їх заміників для гри.

Низький рівень вихованості ініціативності притаманний дітям, які засвідчують: неповні і неусвідомлені знання про ініціативність, основні її прояви; недостатні уявлення про ігрову компетентність. Вони не володіють емпатією, не прагнуть спілкуватися та взаємодіяти у колективі; орієнтуються на реалізацію лише особистих інтересів; не намагаються передати емоційний стан героя; не виявляють самостійності у грі; не висловлюють власну думку; не прагнуть до отримання нових знань; не володіють ігровою компетентністю.

У результаті проведення констатувального етапу дослідження виявилось, що найбільша кількість дітей старшого дошкільного віку перебуває на низькому рівні вихованості ініціативності (48,8% дітей ЕГ і 46,5% КГ). Середній рівень вихованості ініціативності продемонструвала також значна кількість дітей (42,2% старших дошкільників ЕГ і 43,5% респондентів КГ). Високий рівень вихованості ініціативності зафіксовано лише у 9,0% дітей ЕГ і 10,0% КГ відповідно.

Аналіз результатів анкетування дорослих, спостережень за дітьми в процесі розігрування ними сюжетно-рольових ігор уможливив висновок про те, що основними причинами низького рівня ініціативності в ігровій діяльності є: використання педагогами неефективних методів та прийомів виховання ініціативності, орієнтація вихователів на когнітивний розвиток дітей, підготовку до школи, авторитарне втручання вихователів у гру дітей, регламентація часу на вільну гру дітей.

На основі теоретичних даних дослідження та результатів констатувального експерименту було обґрунтовано методику виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі та педагогічні умови її впровадження, яку презентовано в даному розділі у вигляді схеми (рис.). Вона охоплює: мету, критерії (когнітивний; емоційно-ціннісний; соціально-комунікативний; творчо-дієвий), показники (наявність знань про ініціативність та її основні прояви; бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; наявність особистих пізнавальних інтересів; прагнення і вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі; внесення елементів новизни в тематику та сюжет гри; прояв самостійності); змістові компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний); форми і методи виховання ініціативності старших дошкільників; педагогічні умови; напрями та етапи роботи; очікуваний результат експериментальної діяльності.

Розробляючи схему реалізації методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі, враховували ідеї: індивідуалізації виховання, систематичного педагогічного супроводу дитячої гри, використання сюжетно-рольової гри як ефективного засобу виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку.

Методика виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку передбачає три етапи роботи, а саме: *підготовчий; інформаційно-формульальний; творчо-діяльнісний*. Перший, підготовчий етап, стосується просвітницької роботи з батьками та педагогами з метою забезпечення позитивного емоційного клімату розгортання спільної ігрової діяльності дітей. Другий, інформаційно-формульальний, передбачає поглиблення знань дітей про ініціативність та норми комунікації, а також про навколишню дійсність, яка відповідає сучасним реаліям оточуючого світу (трудова діяльність людей, український побут, удосконалення знань про природу), що було відтворено в сюжетно-рольових іграх дітей. Третій, творчо-діяльнісний, сприяє узагальненню знань дітей старшого дошкільного віку про соціум та взаємини у ньому, мотивації до внесення дітьми елементів новизни у сюжетно-рольові ігри, вияв ініціативи в іграх.

Мета: виховання ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі

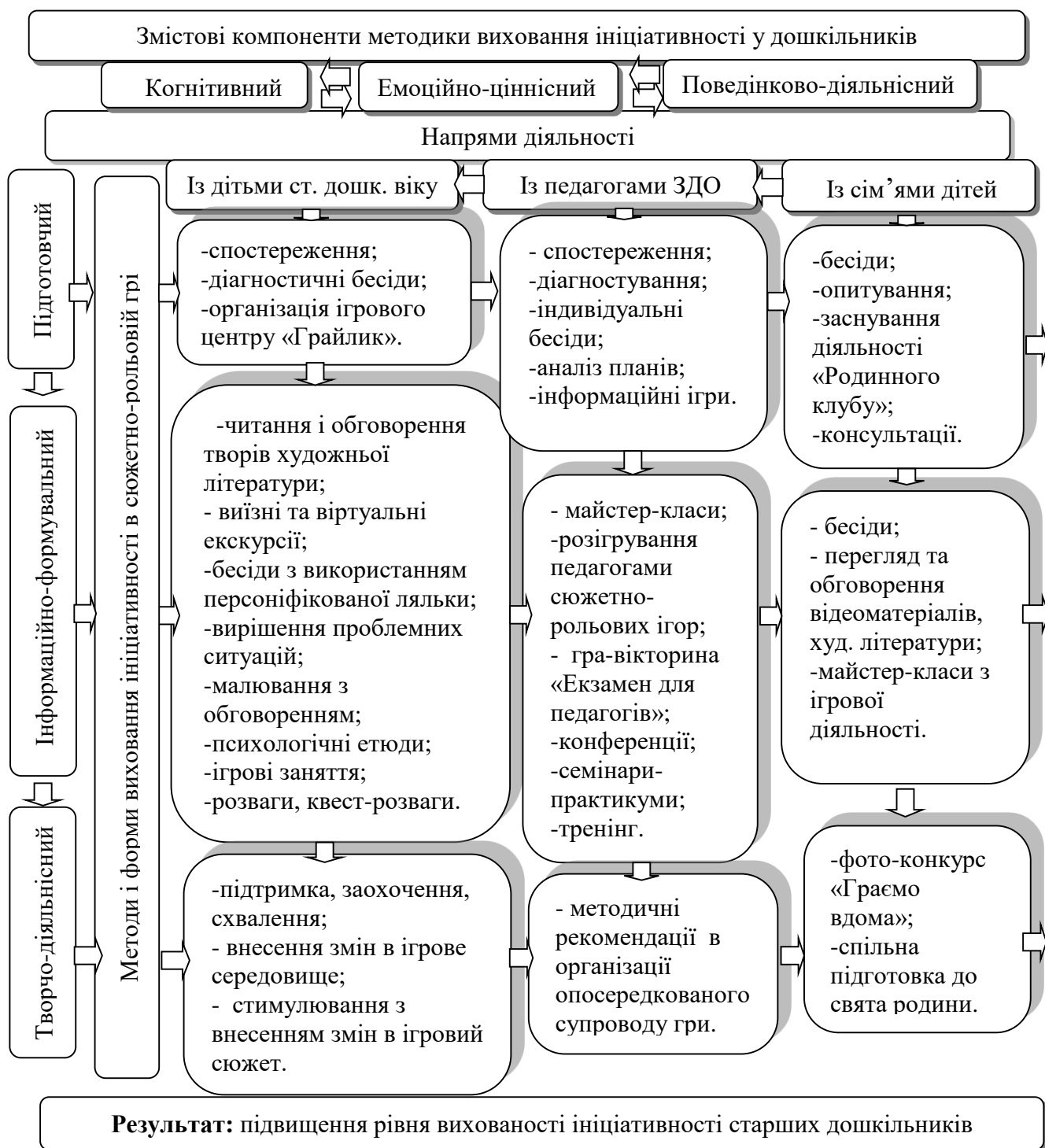
Критерії

- когнітивний;
- емоційно-ціннісний;
- соціально-комунікативний;
- творчо-дієвий.

Показники

- наявність знань про ініціативність та її основні прояви;
- бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих;
- наявність особистих пізнавальних інтересів;
- прагнення і вміння спілкуватися і взаємодіяти в колективі;
- внесення елементів новизни в тематику та сюжет гри;
- вияв самостійності.

поглиблення знань дітей
у сюжетно-рольовій грі.

Рис. Схема реалізації методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти

Базуючись на результатах аналізу психолого-педагогічної літератури, було виокремлено *педагогічні умови*, організація яких забезпечує ефективність розробленої методики виховання ініціативності: 1) створення динамічного

ігрового розвивального середовища; 2) систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації; 3) побудова взаємодії між дорослими та дітьми на засадах партнерства в процесі сюжетно-рольової гри.

Перша педагогічна умова – *створення динамічного ігрового розвивального середовища* – забезпечує виникнення постійного пошукового інтересу дітей до нових елементів середовища, доброзичливого спілкування вихователів з дітьми, об'єднання дітей в ігрові колективи. Ігрове середовище передбачає: створення і зручне розташування осередку сюжетно-рольових ігор, його зовнішню привабливість і постійну мінливість, мобільне (рухоме) освітлення, тематичне групування іграшок з епізодичним та антитематичним дисонансом.

Друга педагогічна умова – *систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації* – втілюється через засвоєння дітьми старшого дошкільного віку інформації про оточуючий світ і соціум, про ініціативність, її значення для різних видів діяльності й цікавого розгортання сюжету гри. Дотримання цієї умови сприяє створенню позитивного емоційного клімату у дитячому колективі на основі оволодіння вміннями розрізняти власний емоційний стан та партнерів по грі, розвитку здатності помічати зміни настрою партнерів за їхньою мімікою, жестами, рухами. Реалізація цієї умови відбувається через ігрові заняття, дидактичні ігри, бесіди, читання та обговорення художньої літератури, проведення виїзних та віртуальних екскурсій, психологічних етюдів, розв'язання ігрових проблемних ситуацій.

Третя педагогічна умова – *побудова взаємодії між дорослими та дітьми на засадах партнерства в процесі сюжетно-рольової гри* – передбачає опосередкований педагогічний супровід сюжетно-рольової гри дітей і реалізовується шляхом домірного педагогічно супроводу гри педагогом, зокрема в питанні змісту відтворення взаємин людей і побудови власних партнерських взаємин з учасниками гри, делегуванням організації ігрової діяльності дітям. Опосередкований педагогічний супровід сприяє ініціативній поведінці дітей: самостійному облаштуванню та періодичній заміні предметів розвивального середовища, внесенню нових елементів; надає можливість закріпити знання дітей, підтримати вміння розігрувати ролі, вести діалоги; стимулює дітей до пропонування власних ідей розвитку сюжету гри, нестандартного використання атрибутів; забезпечує позитивне емоційне спілкування між учасниками освітнього процесу.

У *третьому розділі – «Організація та проведення експериментальної роботи»* – відображено процес впровадження методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти; узагальнено результати педагогічного експерименту, доведено їх статистичну достовірність.

Формувальний етап дослідження здійснювався впродовж 2016-2017 рр. у декілька етапів: *підготовчий, інформаційно-формульальний та творчо-діяльнісний.*

Перший, *підготовчий* етап дослідження спрямовувався на організацію

позитивного спілкування вихователя з дітьми; збагачення знань дітей інформацією про можливості самостійного створення і варіативного використання елементів середовища і на цій основі реалізацію першої педагогічної умови – *створення динамічного ігрового розвивального середовища*. З метою зацікавлення дітей новими атрибутами чи іграшками, виділялась певна зона ігрового куточка променем світла, використавши для цього настільну лампу з рухомим абажуром. У межах цього етапу було започатковано роботу ігрового центру «Грайлик». Перебуваючи в цьому ігровому осередку діти розігрували сюжетно-рольові ігри за власним задумом. Було створено осередок «Куточок настрою», «Дошки інтересів моєї групи», де розміщувались дидактичні ігри: «Створи настрої», «Мішечки радості і злості», «Квітка настрою», «Мій портрет», «Хмарки настрою»; розміщено «Календар емоцій»; колаж «Емоції нашої групи»; атрибути: «сердечко доброти», «чарівні окуляри настрою», «мікрофон»; у процесі розігрування етюдів проводились рефлексійні вправи.

На цьому етапі паралельно проводилась робота з вихователями та батьками вихованців. Зокрема, у роботі з вихователями використовувались такі форми й методи роботи: індивідуальні бесіди на основі аналізу планів роботи вихователя, інформаційно-адаптивні ігри «Виховуємо ініціативність в грі. Методи та прийоми» (за О. Корнеєвою). З метою підвищення батьківської компетентності з виховання ініціативності у дітей у роботі з батьками застосовувались: бесіди («Граємо та виховуємо дітей», «Як стати другом і порадиником своїй дитині», «Підбираємо іграшку для розвитку дитини»); ігри та вправи («Мозковий штурм», «Батьківська підтримка»); консультація «Виховуємо майбутню особистість», обговорення життєвих ситуацій, перегляд відеоматеріалів.

На підготовчому етапі дослідницької роботи було також започатковано роботу «Родинного клубу», на засіданнях якого вирішувались питання виховання ініціативності в дошкільному віці, перегляд та обговорення відеоматеріалів, створено батьківсько-педагогічну спільноту у Viber та сторінку Facebook, де були опубліковані рекомендації для батьків з питань значення ініціативності для успішного розвитку особистості та методів її виховання в дошкільному віці.

На *інформаційно-формульовальному* етапі, який був спрямований на реалізацію другої педагогічної умови – *систематичне поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації* – відбувалось набуття і поглиблення знань дітей старшого дошкільного віку про: навколишню дійсність і норми комунікації; ініціативність, її значення для різних видів діяльності; емоційні стани людей; правила ігрової взаємодії; способи узгодження особистих інтересів з інтересами інших дітей та ін. У процесі розігрування дітьми сюжетно-рольових ігор були використані загальні (створення ситуації успіху, допомога, показ, пояснення, вказівка, заохочення, надання позитивної оцінки дітям, «навчи іншого», «здивування») та спеціальні (стимулювання дітей до пошуку незвичайного у звичайному, заохочення, підтримка, підбадьорення,

педагогічна оцінка з авансуванням, обговорення дій персонажів, змагання, створення ситуації успіху в грі, внесення змін у гру, конкурс чудернацьких ідей, опосередковані правила гри «Три скриньки») методи виховання ініціативності. Засвоєні дітьми знання згодом відтворювались ними в сюжетно-рольових іграх.

Робота з батьками у межах цього етапу включала такі форми й методи, як: перегляд та обговорення відеоматеріалів, проведення майстер-класу з ігрової діяльності «Сюжетно-рольова гра очима дитини», різноманітні бесіди та ін. Продовжувались заняття «Родинного клубу», на засіданнях якого розглядались питання виховного потенціалу сюжетно-рольових ігор, надавалась інформація про прийоми стимулювання ініціативної поведінки дітей. З вихователями організувалась робота щодо розширення тематики ігрової діяльності дітей, формування вмінь інтегрувати ігрову діяльність в різні форми освітнього процесу. Було проведено майстер-клас «Опосередкований педагогічний супровід сюжетно-рольових ігор дітей», семінари-практикуми, конференцію «Ініціативна особистість», гру-вікторину «Екзамен для педагогів», педагогічний тренінг «Ініціативність дитини, як запорука виховання успішної особистості».

На *творчо-діяльнісному* етапі втілювалась третя педагогічна умова – *побудова взаємодії між дорослими та дітьми на засадах партнерства у процесі сюжетно-рольової гри*. З цією метою використовувався опосередкований педагогічний супровід ігрової діяльності дітей, делегування організації гри дітям, що спонукало їх до ініціативних дій. Завдяки цьому діти самостійно програвали сюжетно-рольові ігри, демонструючи набуті комунікативні уміння, ігрову компетентність, вносили елементи новизни в ігри. На цьому етапі практикувались такі форми роботи: психологічні етюди, ігри-вправи, розваги, творчі колективні роботи. Батьки та педагоги продовжували використовувати різноманітні форми й методи виховання ініціативності старших дошкільників («Закликаю до гри», «Мій шанс», «Плутанина», «Перезапуск гри», «Зміни персонажа», «Новий персонаж», «Зміна місця подій в грі», вправи-рефлексії «Я-різний», «Програємо ситуацію», «Принц та принцеса»), що стимулювало дітей до внесення в сюжетно-рольові ігри елементів новизни.

На творчо-діяльнісному етапі до заходів, що організувались в ЗДО (фотоконкурс «Граємо вдома», підготовка та проведення свята родини «Ігроленд» та ін.), долучались родини вихованців; вихователям надавались методичні рекомендації щодо вибору дієвих методів (пояснення, підтримка, заохочення, мотивуюча оцінка педагога) та прийомів (показ, створення ситуації успіху, допомога, вказівка) виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Практичне удосконалення ігрових навичок продовжувалось в ігровому центрі «Грайлик», у якому діти самостійно гралися, вигадували нові сюжети та втілювали їх, завдяки внесенню елементів новизни в гру.

Узагальнення показників рівнів вихованості ініціативності в сюжетно-рольовій грі у дітей старшого дошкільного віку ЕГ та КГ після завершення формувального етапу педагогічного експерименту засвідчило позитивну

динаміку: в експериментальних групах значно зменшилася кількість дітей старшого дошкільного віку з низьким рівнем вихованості ініціативності – на 42,8%; натомість зросла кількість дітей з високим (на 39,2%) та середнім (на 3,6%) рівнями. У дітей КГ динаміка змін теж простежується, проте не така суттєва (табл.).

Таблиця

Динаміка рівнів вихованості ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в експериментальній та контрольній групах (у %)

Групи Рівні	Контрольна			Експериментальна		
	До	Після	Динаміка	До	Після	Динаміка
Високий	10,0	31,1	+21,1	9	48,2	+39,2
Середній	43,5	50,0	+6,5	42,2	45,8	+3,6
Низький	46,5	18,9	-27,6	48,8	6	-42,8

Застосування статистичної обробки даних за критерієм χ^2 після проведення дослідно-експериментальної роботи підтвердило наявність значних відмінностей вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у результатах ЕГ та КГ за рівнями. Отже, педагогічним дослідженням доведено ефективність методики і педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі у закладах дошкільної освіти.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблеми виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. Результати дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання завдань і дали підстави для формулювання таких висновків.

1. Шляхом теоретичного аналізу уточнено сутність ключових понять: «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі».

«Ініціативність дітей дошкільного віку» розглядаємо як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних та самостійних вчинків, практичних дій.

«Виховання ініціативності дітей дошкільного віку» уточнюється нами як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів з метою прояву особистістю до прояву внутрішніх прагнень, мотивації до реалізації власних замислів, внесення елементів новизни, застосування вольових зусиль для здійснення активних та самостійних вчинків в діяльності.

«Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» трактуємо як цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних та самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності.

Змістово-компонентну структуру ініціативності складають: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний компоненти.

З'ясовано виховний потенціал сюжетно-рольової гри у вихованні ініціативності старших дошкільників. Зокрема, підтверджено, що гра є оптимальним видом діяльності для виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку, а сюжетно-рольові ігри, своєю чергою, є ефективним засобом, формою та методом виховання дітей. У процесі сюжетно-рольових ігор діти природно і невимушено опановують комунікативними і соціальними звичками, відтворюють поведінку авторитетних дорослих, завдяки власній інтерпретації взаємозбагачуються своїми емоціями, почуттями, думками, виявляють самостійність й ініціативність.

Результати психолого-педагогічних розвідок доводять, що в період старшого дошкільного віку закладаються основи психічних процесів: формування провідних новоутворень психіки дітей, достатній розвиток вольової сфери, оволодіння навичками та вміннями комунікації, становлення базових якостей в процесі ігрової діяльності, що свідчить про даний віковий період як оптимальний для виховання ініціативності в сюжетно-рольовій грі.

Визначено критерії, показники та рівні виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку, а саме: *когнітивний* (наявність знань про ініціативність та її основні прояви; наявність уявлень про ігрову компетентність); *емоційно-ціннісний* (бажання співпереживати та знаходити оптимальні шляхи покращення настрою оточуючих; наявність особистих пізнавальних інтересів); *соціально-комунікативний* (прагнення і вміння передавати емоційний стан героя в міміці, жестах, рухах, мові; вміння спілкуватися та взаємодіяти у колективі); *творчо-дієвий* (внесення елементів новизни в тематику та сюжет гри; висування пропозицій щодо розвитку сюжету гри; прояв самостійності).

Діагностика рівнів вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі засвідчила, що більшість дітей виявила низький рівень вихованості ініціативності – 48,8% дітей; високий рівень ініціативності показали лише 9,0% дітей, середній рівень – 42,2% дітей старшого дошкільного віку.

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено *методику* та *педагогічні умови* виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку на різних етапах сюжетно-рольової гри. Методика виховання ініціативності подана в єдності форм і методів, які упродовжуються поетапно (підготовчий, інформаційно-формульальний, творчо-діяльнісний етапи), спрямовані на реалізацію кожної педагогічної умови (створення динамічного ігрового

розвивального середовища; поглиблення знань дітей про ініціативність і норми комунікації; побудова взаємодії між дорослими та дітьми на засадах

а Під час апробації доведена дієвість таких *форм* роботи: виїзні та віртуальні екскурсії, ігрові заняття, розваги, квести, показ слайдів-презентацій, ігри-драматизації, свята, сюжетно-рольові ігри.

н *Методи*, які підтвердили ефективність: бесіди з використанням персоніфікованої ляльки, вирішення проблемних ситуацій, читання та обговорення художньої літератури, тематичне малювання за допомогою нетрадиційної техніки з обговоренням, придумування казок, внесення опосередкованих правил в сюжетно-рольову гру, розповіді за план-схемою; внесення елементів новизни в гру, підтримка, заохочення, схвалення.

а Результати контрольних зрізів довели ефективність теоретично обґрунтованої методики та педагогічних умов її ефективного реалізації. Узагальнення показників вихованості ініціативності у старших дошкільників ЕГ та КГ після завершення формувального етапу експерименту засвідчує позитивну динаміку: в ЕГ значно зменшилась кількість дітей старшого дошкільного віку з низьким рівнем вихованості ініціативності (на 42,8%) і зросла кількість дітей з середнім рівнем вихованості ініціативності (на 3,6%) та високим (на 39,2 %). У респондентів КГ також відбулись позитивні зміни, однак вони виявились ситуативними і несуттєвими.

с Достовірність результатів, одержаних після проведення експериментів,

і Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективними вважаємо подальші наукові пошуки щодо: виховання ініціативності в інших вікових періодах розвитку дитини; розробки інноваційних технологій з питань виховання ініціативності дітей засобами сюжетно-рольових ігор; підвищення післядипломної освіти педагогів ЗДО у цьому напрямі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Агіляр Туклер, В. В. (2016а). Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі як теоретико-методична проблема. *Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсонського державного університету*, (В. LXXIV). Том. 2, 12-15.
2. Agiliar Tukler, Viktoria (2016b). Modern Scientific Research on the Development of Proactiveness of Preschool Children *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ivano-Frankivsk*. (Vol. 3), 2–3, 114-118.
3. Агіляр Туклер, В. В. (2017а). Виховання базових якостей особистості з дошкільного віку: аналіз програмового забезпечення. *Вісник*

Житомирського державного університету імені Івана Франка, Серія: Педагогічні науки, Вип. 1 (87), 25-31.

4. Агіляр Туклер, В.В. (2017b). Виховання ініціативності дітей у ігровій діяльності: сучасний стан. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія, 1, 80–85.*
5. Агіляр Туклер, В.В. (2017c). Сучасний стан виховання ініціативності дітей дошкільного віку в умовах дошкільного закладу. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць Інституту проблем виховання НАПН України, Кн.1, 21, 21-33.*
6. Агіляр Туклер, В.В. (2017d). Гендерні прояви поведінки дітей у сюжетно-рольовій грі «сім'я». *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, (Ч.1), 2, 15-23.*
7. Агіляр Туклер, В.В. (2018). Формування особистості в дошкільному віці. *Педагогічна теорія і практика: збірник наукових праць Київського міжнародного університету, 2 (7), 30-48.*
8. Агіляр Туклер, В.В. (2019). Система виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. *Молодь і ринок: щомісячний науково-педагогічний журнал, №12 (179), 158-162.*

Публікації у зарубіжних фахових виданнях

9. Агіляр Туклер, В.В. (2017). Ініціативність як психолого-педагогічна характеристика особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, V (52), Issue: 113, 7-11.*

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

10. Агіляр Туклер, В.В. (2016a). Виховання базових якостей у дітей старшого дошкільного віку, як прерогатива особистісного розвитку в умовах сучасного суспільства. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали XI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, Переяслав-Хмельницький, 20-21 лютого 2016. (с. 109-112).*
11. Агіляр Туклер, В.В. (2016b) Ініціативність дитини дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема сучасності *Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки: матеріали VI щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 21 квітня 2016. (77-84).*
12. Агіляр Туклер, В.В. (2016d). Сучасні підходи у вихованні базових якостей дітей старшого дошкільного віку в грі. *Сучасна наука: теорія і практика: матеріали X Міжнародної наук.-практичної конференції, Київ, 25-26 листопада 2016. (3-7).*
13. Агіляр Туклер, В.В. (2017a). Психолого-педагогічна характеристика сюжетно-рольової гри дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка: традиції та інновації: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 17-18 лютого 2017. (Ч.2). (с. 95-98).*

14. Agiliar Tukler, V.V. (2017c). To the problem of nurturing proactivity in preschoolers *«Innovations and modern pedagogical technologies in the education system»*: materials of the VII international scientific conference. Prague, 20-21 february, 2017. (с. 52-54).
15. Агіляр Туклер, В.В. (2017d). Методика виховання ініціативності дітей у сюжетно-рольовій грі. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 13-14 жовтня 2017. (с. 53-58).
16. Агіляр Туклер, В.В. (2017e). Педагогічні умови виховання ініціативності дітей у сюжетно-рольовій грі. *Інноваційна діяльність та дослідно-експериментальна робота в сучасній освіті: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Чернівці-Сєверодонецьк, 20 жовтня 2017. (с. 86-88).
17. Агіляр Туклер, В.В. (2017f). Виховання ініціативності дітей дошкільного віку в умовах сучасної сім'ї. *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи: матеріали Всеукраїнської (з міжнародною участю) науково-практичної конференції*, Херсон, 15-16 листопада 2017. (с.140-143).
18. Агіляр Туклер, В. В. (2020) Результати дослідження виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, Запоріжжя, 7-8 лютого 2020. (с.7-11).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дослідження

19. Агіляр Туклер, В. В.(2018а). Сюжетно-рольова гра як засіб виховання ініціативності. *Вихователь-методист дошкільного закладу*, 2, 17-22.
20. Агіляр Туклер, В.В. (2018b). Сюжетно-рольові ігри дітей: спостерігаємо, спрямовуємо, надихаємо. *Дошкільне виховання*, 7, 20-24.

АНОТАЦІЇ

Агіляр Туклер Вікторія Вільямівна. Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.08 – дошкільна педагогіка. – Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2020.

У дисертації розглянуто актуальне питання виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.

На засадах теоретичного аналізу досліджуваної проблеми уточнено зміст понять: «ініціативність дітей дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку», «виховання ініціативності дітей

дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі». З'ясовано педагогічний потенціал сюжетно-рольових ігор для виховання дітей дошкільного віку в закладах дошкільної освіти.

Розроблено критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, соціально-комунікативний, творчо-дієвий) з відповідними показниками, схарактеризовано рівні вихованості ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність методики та педагогічних умов виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. Представлено поетапну зміну методичної роботи, спрямованої на виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі.

Ключові слова: виховання, ініціативність, методика, педагогічні умови, педагогічний супровід, сюжетно-рольова гра, діти старшого дошкільного віку.

Агиляр Туклер Виктория Вильямовна. Воспитание инициативности детей старшего дошкольного возраста в сюжетно-ролевой игре. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.08 – дошкольная педагогика. – Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины, Киев, 2020.

В диссертации рассмотрен актуальный вопрос воспитания инициативности детей старшего дошкольного возраста в сюжетно-ролевой игре.

На основе теоретического анализа исследуемой проблемы уточнено содержание понятий: «инициативность детей дошкольного возраста», «воспитание инициативности детей старшего дошкольного возраста», «воспитание инициативности детей дошкольного возраста в сюжетно-ролевой игре». Выявлено значение сюжетно-ролевых игр для воспитания детей дошкольного возраста в учреждениях дошкольного образования.

Разработаны критерии (когнитивный, эмоционально-ценностный, социально-коммуникативный, творчески-действенный) с соответствующими показателями, охарактеризованы уровни воспитанности инициативности детей старшего дошкольного возраста в сюжетно-ролевой игре.

Теоретически обоснованы и экспериментально проверены эффективность методики и педагогических условий воспитания инициативности детей дошкольного возраста в сюжетно-ролевой игре. Представлена поэтапная смена методической работы, направленной на воспитание инициативности детей старшего дошкольного возраста в сюжетно-ролевой игре.

Ключові слова: воспитание, инициативность, методика, педагогическое сопровождение, сюжетно-ролевая игра, дети старшего дошкольного возраста.

Agiliar Tukler Viktoria Viliamivna. Nurturing Proactivity in Children of Senior Preschool Age in a Role-Playing Game. – Qualifying Research Paper as Manuscript.

Dissertation for receiving the academic degree of Candidate of Pedagogical Sciences in the Specialty 13.00.08 – Preschool Pedagogics. – Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation studies the vital issue of nurturing the basic quality of the personality – proactivity in the senior preschool age in a role-playing game.

Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the content of the concepts «proactivity of preschool children», «nurturing proactivity in preschool children», and «nurturing proactivity in senior preschool children in a role-playing game» is specified. The concept of «proactivity in preschool children» is defined as the quality of personality, which is manifested in the desire and ability to implement its own ideas, to bring elements of novelty into the content of activities, to apply willpower to carry out active and autonomous deeds, and practical actions. The basic quality described serves as an impetus for the actions of the individual at will in the activity. In the senior preschool age this quality is most effectively nurtured in the leading type of activity of the child of preschool age – a role-playing game.

The significance of role-playing games for nurturing preschool children is analyzed, the methodology and pedagogical conditions for nurturing proactivity in senior preschool children in a role-playing game are developed. The content of nurturing productivity has been studied in normative statutes and regulations and Programs of children's development in preschool education establishments.

On the basis of the analysis of works of scientists and practical achievements of teachers of preschool education establishments, criteria and indicators of development of proactivity in children of senior preschool age in a role-playing game have been defined: cognitive, emotional-priceless, socio-communicative, creative-active.

For the first time the methodology and pedagogical conditions for nurturing proactivity in children of senior preschool age in a role-playing game have been developed and tested. Effective methods, techniques and forms of work with parents, children and teachers with regard to proactivity have been proposed. Pedagogical conditions have been developed that contribute to the motivation of preschool children to proactive behavior: 1) the presence of a dynamic play and development environment; 2) systematic deepening of children's knowledge about the proactivity and norms of communication; 3) building interaction between adults and children on the basis of partnership, which provides indirect pedagogical support for children's role-playing games.

In the first stage, (preparatory), we adhered to the first pedagogical condition – the presence of a dynamic game development environment. In accordance with this stage, the «Family Club» was launched for parents, a positive emotional climate was provided for the development of joint play activities of children, educational activities were conducted with parents and teachers, a parent community was organized on Viber and Facebook, educators used methods of practising and playing

psychological sketches with children aimed at establishing communication with peers and adults. In the second stage, (informational-formative), the second pedagogical condition was reached, which is the systematic deepening of children's knowledge of the surrounding reality and norms of communication. At this stage, we deepened children's knowledge of the surrounding reality, which can be reproduced in the role-playing games of children, provided available information about the basic quality – proactivity, taught to understand their own emotional state and of the partners in the game. A master class on play activities was held with parents, wherein role-playing games were played. Seminars and practices, workshops with comments, exams for pedagogues, consultations on the application of general and special methods of nurturing proactivity in senior preschoolers were held with teachers. In the third stage, (creative-active), the third pedagogical condition was incorporated, the formation of interaction between adults and children on the basis of partnership, which provides indirect pedagogical support for role-playing games of children. In the final stage of the work there is an autonomous play of role-playing games by children with demonstration of proactive behavior.

The gradual change of methodical work aimed at nurturing proactivity in older preschool children in a role-playing game has been presented and its effectiveness has been experimentally tested. The following forms of work were carried out with children: field trips and virtual tours, quests, entertainment, play activities, slide shows and presentations, observations. Methods: conversations with the use of a personalized doll, solving problematic situations, thematic drawing with non-traditional techniques with discussion, conducting psychological sketches, compiling stories according to plan-schemes.

Among the effective methods of nurturing proactivity in senior preschool children at different stages of role-playing game are: creating a situation of success, help, demonstration, explanation, guidance, support, encouragement, positive pedagogical assessment, «teach another» technique, surprise technique, indirect rules of the game, encouraging children to bring in elements of novelty to the game.

It has been established that the developed methodology and pedagogical methods of nurturing senior preschool children in a role-playing game permitted the achievement of positive changes in the levels of development of proactive behavior of children of the experimental group in a role-playing game in comparison with the control.

Key words: nurturing, proactivity, methods and techniques, pedagogical conditions, pedagogical accompaniment, role-playing game, children of senior preschool age.